

Ненад Перић
Универзитет Метрополитан, Београд
Немања Јанковић
Универзитет Метрополитан, Београд

ПРУГЕ И ОРЛОВИ – ДЕЛОВАЊЕ ЦЕНТРАЛНОГ ПРЕС-БИРОА И САРАДЊА СА АМЕРИЧКИМ НОВИНАРИМА У КРАЉЕВИНИ ЈУГОСЛАВИЈИ

Сажетак

У раду су приказани организација и деловање Централног прес-бироа Краљевине Југославије, те сарадња са америчким новинарима, дописницима и другим личностима које су држава, влада и биро окарактерисале као корисне за остваривање својих пропагандних и политичких циљева. У раду се доказује унапређење сарадње између Централног прес-бироа и представника америчке штампе током Владе Милана Стојадиновића. Рад открива и до сада јавности непознати детаљ, посету Џозефа Кенедија Млађег Краљевини Југославији и Централном прес бироу који из посету начелника генералштаба америчке војске генерала Дагласа Макартура указује на релативно висок ниво међусобног уважавања две географски удаљене земље различитих политичких уређења. У томе једну од кључних улога игра Централни прес-бироа, где се добрим планирањем и омогућавањем реорганизације, те усклађивањем са потребама државе и тадашњим савремених техничким достигнућима, ствара респектабилна информативно-пропагандна организација високе ефикасности, на нивоу најразвијенијих земаља тог времена.

Кључне речи: Централни прес-биро, амерички новинари, Милан Стојадиновић, Коста Луковић, геополитика, међународно комуницирање.

1. УВОД

Завршетак Првог светског рата донео је на геополитичком плану бројне промене. Свој крај доживеле су Аустроугарска монархија и Турска царевина, што је српском народу било од круцијалног значаја. На средишњем делу Балканског полуострва оформљена је Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца. Када се барутни дим разишао, са друге стране Атлантског океана изникла је нова светска сила у виду Сједињених Америчких Држава.

Иако су дипломатски односи између Кнежевине Србије и САД успостаљени 1881 године, до Првог светског рада они нису били интензивни. Међутим, у ратном и поратном периоду периоду пријатељство америчког председника Вудро Вилсона у два мандата и светски признатог српског научника и цељеног професора престижног Универзитета Колумбија Михајла Пупина, почасног конзула Краљевине Србије и потоње државе, као и значајна улога Србије у рату су допринели интезивирању односа и њиховом дизању на много виши ниво.

2. ОСНИВАЊЕ, СТРУКТУРА И ДЕЛОКРУГ ЦЕНТРАЛНОГ ПРЕС-БИРОА

Кровна организација задужена за успостављање и неговање контаката са представницима иностраних медија и важних личности на дипломатско-политичком нивоу био је Централни прес-биро Председништва министарског Савета Краљевине Југославије. Корени Централног прес-бироа могу се пратити до 1861. године, када је при Министарству иностраних дела успостављен такозвани Прески биро, на челу са Матијом Баном, знаменитим професором лицеја, политичаром и дипломатом. Своје славне дане биро је доживео током Балканских и Првог светског рата, под руководством Слободана Јовановића, такође угледним универзитетским професором, политичаром и правником. Под овим називом установа ће постати позната након што и званично буде оформљена 1929. године. Сама идеја¹ оснивања, односно обнављања рада, овакве установе потекла је од искусног и

1) Вук Драговић, *Српска штампа између два рата*, Српска академија наука,

утицајног загребачког новинара Антуна Шлегела, који је, између осталог, био главни уредник „Загребачког дневника“², председник Хрватског новинског друштва и шеф Новинског уреда Народног вијећа Државе Словенаца, Хрвата и Срба³.

По слову закона,⁴ Централни прес-биро основан је као општа државна служба за информисање и структурно је потпадала под Владу Краљевине Југославије. Један од основних мотива за оснивање Централног прес-бироа лежао је у чињеници да се Краљевина Југославија требала пред светом оправдати за успостављање Шестојануарске диктатуре и одбрани од очекиваних пропагандних напада,⁵ односно основан је „као институција у којој је углавном сконцентрисана пропаганда у иностранству и у земљи“.⁶ Први пословник организације донет је 1931. године, а поред пословника издато је, само у истој години, чак 56 различитих упутстава.⁷ Шеф Централног прес-бироа имао је у својој надлежности три одсека: Административни одсек са секретаријатом, Публицистички одсек и Информативни одсек. Административни одсек био је одговоран и за састављање билтена. Секретаријат бироа имао је и задатак да „руководи службом обавештавања јавности о културним и привредним приликама у нашој држави“.⁸ Делокруг рада другог одсека, Публицистичког, подразумевао је све послове који су се тicali рада са иностраном штампом и дописницима ЦПБ у иностранству. Информативни одсек имао је слична задужења као и њихове колеге из Публицистичког одсека, с том разликом да је терен њиховог рада била сопствена држава. Осим тога, Информативни одсек био је задужен и за обављање послова који су проистицали из про-

Београд, 1956, стр. 382.

- 2) Josip Schlegel, *Biografija Tonija Schlegela*, Државни архив Загреб, Загреб, Р-169, 1962, стр. 14.
- 3) Исто, стр. 25.
- 4) Архив Југославије, Фонд Централног пресбироа (38), ф 1, јединица описа 1, Закон о Централном пресбируу од 18 априла 1929-1- године.
- 5) Архив Југославије, 38-1-2 Циркуларно упутство Централног пресбироа упућено дописницима, од 16. августа 1929. године, пов. Ц.П.Бр. 995.
- 6) Архив Југославије, 38-1-2 Копија годишњег извештаја за 1931 год – Организација рада Централног пресбироа.
- 7) Исто.
- 8) Архив Југославије, 38-1-2 Пословник о раду у Централном пресбируу Претседништва Министарског савета од 31. марта 1931.

писа Закона о штампи. Током 1934. године на иницијативу шефа Централног прес-бироа, др Косте Луковића организована је и Радио служба,⁹ са задатком спровођења националне и државне пропаганде, праћења емисија иностраних радио-станица усмерених против Краљевине Југославије, али и сарадње са иностраним радио-станицама.

3. ИНСТИТУЦИЈА ЦЕНТРАЛНОГ ПРЕС-БИРОА ПРЕ ДОЛАСКА МИЛАНА СТОЈАДИНОВИЋА НА МЕСТО ПРЕДСЕДНИКА МИНИСТАРСКОГ САВЕТА

Свој рад у иностранству ЦПБ је спроводио опробаним методама попут сарадње са већим бројем телеграфских, публицистичких и фотографских агенција, сарадњом са одређеним новинарима у појединим часописима, приређивањем изложби и издавањем публикација, доставом специјалних привредних билтена одређеном кругу људи, листова и организација као „везама које је Централни пресбиро одржавао са страним новинарима, приликом њиховог бављења или проласка кроз нашу земљу или иначе“.¹⁰ Своје деловање у иностранству ЦПБ је обављао и посредством својих дописника, од којих је један боравио у Вашингтону. Осим тога, биро је један део својих активности спроводио и преко Југословенског трговачког и туристичког бироа у Њујорку.¹¹

Идући у корак са техничким достигнућима и потребама времена, Филмска служба ЦПБ довршила је током 1931. године и један општи филм о Југославији а који је био намењен приказивању у Северној Америци. Те године је у Југославији боравио начелник генералштаба америчке војске генерал Даглас Макартур који се врло похвално изјашњавао о улози Србије у светском рату и српској војсци. Иако је првенствено био гост нашег генералштаба, имао је аудијенцију код краља Александра, а примили су га и председник владе, министар

9) Архив Југославије, 38-1-2 Циркуларни допис др Косте Луковића дописницима, од 8. августа 1934. године, о оснивању Радио службе и задацима дописника, Пов. Ц.П.Бр. 5414

10) Архив Југославије, 38-1-2 Копија годишњег извештаја за 1931 год – Организација рада Централног пресбироа.

11) Архив Југославије, 38-1-2 Копија годишњег извештаја за 1931 год – Организација рада Централног пресбироа.

иностраних дела и наравно министар војске и морнарице. Биро је све наведене активности детаљно испратио, а забележено је да је више страних дневних листова преузело наше извештаје и фото материјал о овој посети.

Извештај Централног прес-бироа за 1931. годину пружа увид и у везе са иностраним новинарима. Готово свим журналистима из иностранства на располагању су стајали одређени чиновници ЦПБ, олакшавајући им рад на прикупљању информација, истовремено им пласирајући оне сагласне државним интересима Југославије. Биро је помагао иностране сниматеље који су исказали своје интересовање за Југославију. У један од публицистичких успеха бироа може се сврстати и брошура др Јулија Клајна, државног подсекретара за трговину САД, под насловом „Југославија земља будућности“. Ипак, највећи број новинара потицао је из земаља Старог континента. ЦПБ је током 1931. године пратио писање само осам дневних америчких листова, док је у истом периоду укупан број праћених листова износио укупно 214 дневних листова, што указује на велики обим прикупљања података обухват анализе коју је биро за потребе владе водио.

Различити мотиви руководили су журналисте из Сједињених Држава приликом њихове посете Југославији. Тако је током 1930. године у Македонији боравио некадашњи војни аташе САД у Варшави и службеник Вест Поинта Елберт Фарман, по свему судећи у својству повереника¹² Владе САД. За Хамилтона Ф. Армстронга,¹³ уредника спољнополитичког листа из Њујорка, у фокусу његове посете Зетској бановини налазиле су се присталице краља Николе Петровића и виђенији представници некадашњих политичких партија. Неколико година касније, у интервјуу листу „Време“¹⁴ Армстронг, ће изнети своју тачну геополитичку прогнозу у вези доласка национал-социјалиста на власт у Аустрији. Наредног месе-

12) Архив Југославије, 38-126-272, Допис в.д. генералног политичког директора Министарства иностраних послова Краљевине Југославије упућен Централном прес-бироу од 13. марта 1930. године, Пов. бр. 4114.

13) Архив Југославије, 38-126-272 Допис дописника Централног прес-бироа са Цетиња Вука Митровића упућен Централном прес-бироу од 29. јуна 1931. године.

14) „Амерички публициста г. Армстронг поново у Београду“, Време, Београд, бр. 4392, 29. 03. 1934.

ца уредник „Форин Аферс“¹⁵ -а, изнеће још две геополитичке прогнозе, овог пута о могућностима за југословенско-бугарско зближавање те о будућности Балканског пакта. Из пера истог аутора потећи ће опширан чланак¹⁶ под насловом „После убиства краља Александра“. У благонаклоном тону,¹⁷ Армстронг је хвалио геополитичку мудрост почившег суверена али је и Марсељски атентат стављен у контекст убистава премијера суседних држава, Румуније и Аустрије.

Интересантан је и исцрпан предлог на 27 страница извесног Орсона Килборна,¹⁸ који је извршио анализу предности и недостатака туристичких потенцијала младе краљевине. Није био редак случај и да амерички новинари буду заправо личности југословенског порекла, попут новинара „Федеретед Преса“ Бориса Бутковића,¹⁹ који је показао занимање за односе међу македонско-бугарским сепаратистима. За др Кенета Конанта,²⁰ харвардског професора византологије, од интереса су биле фотографије и књиге о средњовековним српским манастирима. За учињену помоћ и пажњу угледни научник се захвалио²¹ уз напомену да ће радо информисати потенцијалне туристе о Југославији. За популаризацију младе државе лукративно је било и излажење бироа у сусрет археологу Владимиру Фјуксу. Након повратка у САД, после успешне експедиције, Фјукс је написао низ чланака у којима је веома похвално говорио о Југославији.²²

15) Архив Југославије, 38-126-272 Допис дописника Централног прес-бироа из Софије упућен Централном прес-бироу од 3. априла 1934. године, Пов. Ст. Бр. 107.

16) Архив Југославије, 38-126-272 Допис дописника Централног прес-бироа из Загреба Срђе Ђокића упућен Информативном одсеку Централног прес-бироа од 14. марта 1935. године, Пов. бр. 337.

17) Архив Југославије, 38-126-272 Препис и превод чланка „После убиства краља Александра“.

18) АЈ, 38-126-272 Елаборат Орсона Килборна упућен К. Динчићу из Централног прес-бироа од 20. октобра 1932. године.

19) Архив Југославије, 38-126-272 Допис референта Публицистичког одсека Централног прес-бироа упућен Одељењу за државну заштиту I, Министарства унутрашњих послова, од 26. децембра 1933. године, Пов. 7614.

20) Архив Југославије, 38-126-272 Допис Пропагандног одељења друштва „Путник“ упућен Централном прес-бироу од 13. јуна 1933. године, број 12775.

21) Архив Југославије, 38-126-272 Препис и превод писма Кенета Конанта упућеног Јоксимовићу, без датума.

22) Архив Југославије, 38-126-272 Допис шефа Централног прес-бироа др Косте

4. ЦЕНТРАЛНИ ПРЕС-БИРО ПО ДОЛАСКУ МИЛАНА СТОЈАДИНОВИЋА НА МЕСТО ПРЕМИЈЕРА

За разлику од евроцентричних политичара претходне генерације, Стојадиновић се већ током свог школовања имао прилике да се сусрестне са економском моћи САД.²³ Стојадиновићев такт за медије најбоље се може сагледати из поступка када је од конзула Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца у Њујорку тражио и добио исечке²⁴ из америчке штампе, а који су се бавили питањем ратних дуговања, што је било од значаја за деловање делегације коју је предводио. Будући да је и сам једно време објављивао веома запажене новинске чланке, нови премијер јасно је увидео нужност повећања ефикасности ЦПБ.

Најпре је учвршћена радна дисциплина и постављен основ за професионално и рационално обављање дужности на свим нивоима бироа.²⁵ На месту шефа ЦПБ од априла 1934. године налазио се искусни новинар и службеник некадашњег Ратног прес-бироа др Коста Луковић. На овом месту Луковић ће остати током готово читавог мандата Милана Стојадиновића као председника Министарског савета. Већ након четири месеца по Стојадиновићевом доласку на власт приступило се реорганизацији Централног прес-бироа. Новим пословником,²⁶ детаљно је одређен делокруг рада одсека бироа а осмишљен је у складу са реалним потребама времена и технолошким достигнућима. Организација ЦПБ у три одсека задржана је и новим пословником. Информативни одсек²⁷ подељен је на осам одељака и то на: Одељак за послове у вези са применом закона о штампи, Лекторат, Одељак за Публицистички рад са домаћом штампом, Одељак за политичке

Луковића упућен Министарству саобраћаја од 13. јула 1934. године, бр. 4836.

23) Милан Стојадиновић, *Ни рат ни пакт – Југославија између два рата*, El Economista, Буенос Аирес, 1963., стр. 34.

24) Архив Југославије, 37-94-521 Делеша конзула Краљевине СХС у Њујорку упућена Милану Стојадиновићу од 3. марта 1926. године.

25) Архив Југославије, 38-1-2 Препис наређења др Косте Луковића запосленима у ЦПБ, од 4. октобра 1935. године, у вези бржег отправљања послова и контроле рада службеника на дужности, Ц.П.Бр. 2611.

26) Архив Југославије, 38-1-2 Пословник о раду у Централном пресбируу Председништва Министарског савета, од 11. новембра 1935. године, Ц.П.Бр. 2994.

27) Исто.

информације, Одељак за радио, Одељак за филм и туризам, Привредни одељак и Одељак за фото службу.

Тако, на пример, Одељак за радио имао је да спроводи државну и националну политику посредством радиофоних емисија, води рачуна о програмима домаћих радио-станица и утиче на то да њихов програм буде у сагласности са државним и националним интересима, прати иностране радио-емисије, уређује поверљиви билтен страних радио-емисија као и да се стара о сарадњи домаћих и иностраних радио-станица. Одељак за филм и туризам био је задужен да обавља националну и државну пропаганду путем филмова, сузбија непријатељску пропаганду, итд. Осим тога, овај одељак требао је настојати на изради филмова пропагандног карактера, помагању домаће филмске индустрије и туризма. Одељак Информативног одсека, Одељак за фото службу, имао је задатак да прикупља и израђује фотографије из свих области живота, као и да их прослеђује домаћој и иностраној штампи.

Публицистички одсек²⁸ новим пословником је такође претрпео организационе промене. Од значаја за тему овог рада јесте Одељак за публицистички рад са страном штампом, у чији делокруг послова је потпадало и то да „Обавештава страну јавност преко дописника листова страних у земљи или преко дописника Централног пресбиороа у иностранству, о приликама у земљи и њеним спољно-политичким односима“.²⁹ И Одељак за пропаганду имао је пуне руке посла, будући да је његова лепеза послова укључивала прикупљање података о општем државном и националном животу, израду студија за политичке и културне публикације пропагандног типа, старање о издањима ЦПБ, прикупљање документације о мањинским питањима. Праћење писања иностране штампе и израда дневног прегледа о томе било је у опису посла Одељка за израду прегледа штампе (Лектората).

Нова ефикаснија организација ЦПБ послужиће као здрава основа за унапређење и даљи развој односа између институције бироа и представника америчке штампе. Сарадња Цен-

28) Архив Југославије, 38-1-2 Пословник о раду у Централном пресбиороу Претседништва Министарског савета, од 11. новембра 1935. године, Ц.П.Бр. 2994.

29) Исто.

тралног прес-бироа и америчких новинара, пре ступања др Стојадиновића на највишу дужност извршне власти, била је на задовољавајућем али и не претераном развијеном нивоу. За унапређење сарадње са представницима америчке штампе било је више разлога, а они најочигледнији укључују и оне: политичке и економске односе, одржавање веза са југословенским иселеништвом и стишавање растућег екстремизма у делу емиграције као и одржавање веза са земљом-савезницом из Великог рата.

У другој половини 1935. године, Југославија поново постаје интересантна за америчке новинаре. По основу тематике која је занимала америчке новинаре, може се уочити укупно пет целина и то: геополитика и политичке прилике уопште; привредне прилике и економски потенцијал; културно, историјско и уметничко наслеђе; обичаји, фолклор и музика и туристичка промоција Југославије. Прве три целине типично су занимале професионалне новинаре, сараднике листова са завидним тиражима, дописнике у својству повереника иностраних земаља или универзитетске професоре. Последње две целине биле су од интереса најчешће путописцима, сарадницима и повременим сарадницима мање значајних листова.

У истом периоду у краљевину се вратио рођени Требињац Јосип Чижек,³⁰ иначе стипендиста Пулицерове новинарске школе и сарадник бројних америчких листова. Овај натурализован Американац већ је у више наврата објављивао повољне чланке о Југославији у „Њујорк Тајмсу“ и према проценама Министарства иностраних дела био би вредан сарадник у будућности. За време свог боравка у домовини, Чижек је деловао и као дописник „Асошијетед преса“.³¹ Млада држава турбулентне историје привукла је и Вернона Макензија, професора новинарства и декана Универзитета Вашингтон у Сијетлу³², који се током свог боравка нарочито интересовао за питање националних мањина.³³

30) Архив Југославије, 38-126-272 Допис начелника Политичког одељења Министарства иностраних послова упућен Централном прес-бироу од 30. августа 1935. године, Пов. бр. 19647/II-Раз-8.

31) Архив Југославије, 38-126-272 Допис шефа представништва ЦПБ у Загребу упућен Централном прес-бироу од 10. октобра 1935. године.

32) Архив Југославије, 38-126-272 Допис шефа Централног прес-бироа др Косте Луковића упућен Министру Двора од 3. августа 1935. године, Бр. 5278.

33) Архив Југославије, 38-126-272 Допис дописника ЦПБ упућен Централном

Интересантна је и сарадња са брачним паром Сибури, Кетрин и Вилијамом. Док је Кетрин Сибури³⁴ написала два веома запажена и похвална новинска чланка о Југославији, под насловима „Два Божића“ и „Краљевина малог дечака“, Вилијам Марстон Сибури настојао је да оствари сарадњу са Југословенским просветним филмом, ради увоза и пласмана америчких филмова. Темелјном чиновничком реферисању није промакла ни чињеница да је Семјуел Сибури,³⁵ Вилијамов брат, својевремено био кандидат за гувернере државе Њујорк. За услуге учињеној Државној филмској централи Вилијам Сибури биће нешто касније и одликован³⁶ орденом Светог Саве III степена.

Од раније, Централни прес-биро отпочео је сарадњу и са Хенријем Вулфом, спољнополитичким новинаром познатим по томе што је предвидео склапање Пакта о ненападању³⁷ између Трећег рајха и Совјетског Савеза. Журналиста се, поред одличног рада, југословенским властима препоручио³⁸ доследним пропагирањем Југославије, јавном одбраном њених интереса али и као „велики поборник Мале Антанте и њене политике“. Сарадња искусног новинара и ЦПБ интензивираће се нарочито након јуна 1935. године. Наредног месеца дописник „Колумбус Диспеча“ боравиће у Сарајеву³⁹ интересујући се за појединости у вези Сарајевског атентата. Предусретљивост Централног прес-бироа вишеструко се исплатила када је у свом чланку⁴⁰ Вулф похвалио новог пре-

прес-бироу од 29. јула 1935. године, Бр. 394.

34) Архив Југославије, 38-126-272 Допис главног референта за филм и туризам упућен шефу Публицистичког одсека од 30. априла 1935. године.

35) Исто.

36) Архив Југославије, 38-126-272 Допис др Косте Луковића упућен генералном конзулу Стојановићу од 20. марта 1937. године, Предмет: Одликовање г. В.М. Сибери, Пов. 1517.

37) Архив Југославије, 38-126-272 Белешка о Хенрију Вулфу Секретаријата Публицистичког одсека ЦПБ од 23. августа 1939. године.

38) Архив Југославије, 38-126-272 Писмо отправника послова Краљевског посланства у Вашингтону упућено Централном прес-бироу од 16. маја 1935. године.

39) Архив Југославије, 38-126-272 Извештај дописника ЦПБ из Сарајева од 23. јула 1935. године.

40) Архив Југославије, 38-126-272 Прекуцани чланак под насловом „Stoyadinovich ministry works for Yugoslav internal reconciliation“ аутора Хенрија Ц. Вулфа, број 12 од 17. јула 1935. године.

мијера Стојадиновића због његових „признатих способности као економског експерта, новинара и дипломате.“

По мишљењу ЦПБ, од значаја за државну пропаганду Краљевине Југославије било је и интересовање Бернарда Беренсона, човека са репутацијом⁴¹ једног од највећих стручњака за критику уметности и њену историју. Сходно важности овог америчког богаташа и познаника кнеза Павла, приликом његовог боравка у Далмацији⁴² организована је и мала пратња како би уважени и утицајни гост био што задовољнији.

Поједини амерички новинари били су сарадници Ратног прес-бироа још са Солунског фронта, као што је то био Херберт Кори.⁴³ Овај публициста и новинар се безмало две деценије касније обратио ЦПБ са идејом да напише књигу⁴⁴ о краљу Петру II Карађорђевићу, али није наишао на одобрење. Новинар „Чикаго Трибјун“ Дејвид Дара исказао је занимање и за привредне и за геополитичке теме. Тако је из пера овог дописника потекао чланак „Значај новог дунавског моста за Малу Антанту“⁴⁵ у којем наглашава инфраструктурни, трговински али и војни и спољнополитички значај договора у вези са подизањем новог моста на дунавској граници Југославије и Румуније. У службеној забелешци шефа Публицистичког одсека, сачињеној након разговора са овим лондонским дописником на пропутовању по Балкану, документовано је његово и мишљење о развоју догађаја који се тичу Чехословачке и њеног положаја. Амерички новинар правилно је закључио⁴⁶ да Чесима и Словацима предстоји сукоб са Немачком, две године пре него што се то и догодило.

Иако нема никаквих назнака да се поменути бавио и новинарским послом, Централном прес-бироу скренута је

41) Архив Југославије, 38-126-272 Допис шефа ЦПБ др Косте Луковића упућен министру помоћнику иностраних послова Мартинцу од 1. јула 1936. године.

42) Архив Југославије, 38-126-272 Извештај дописника ЦПБ из Сплита упућен Централном прес-бироу, од 6. августа 1936. године.

43) Архив Југославије, 38-126-272 Писмо Гордона-Гордона Смића упућено шефу Централног прес-бироа од 2. априла 1935. године.

44) Архив Југославије, 38-126-272 Деша генералног конзула Р. Јанковића упућена Централном прес-бироу, Пов. бр. 179.

45) Архив Југославије, 38-126-272 Билтен Централног прес-бироа за месец новембар 1936. године, стр. 89.

46) Архив Југославије, 38-126-272 Забелешка шефа Публицистичког одсека Централног прес-бироа, Предмет: Г. Давид Дарах, од 15. октобра 1936. године.

пажња од стране Министарства иностраних послова, на значај професора Хадсона и евентуални пропагандни потенцијал који би он могао имати. Угледни професор показао се, као лојалан национални пријатељ⁴⁷ и као такав био је од стране Југославије и других чланица Мале Антанте и предложен за судију Сталног суда међународне правде у Хагу.

Плодоносну размену мишљења Публицистички одсек ЦПБ имао је и са професором Њујоршког универзитета Оскаром Јановским, који је у то време путовао по Европи као специјални извештач „Њујорк Поста“. По савету др Јановског, Југославија је требала да покуша са пропагандном акцијом посредством научних политичких часописа, које воде угледни професори, али и путем личних веза. Време је показало да је мишљење⁴⁸ професора Јановског у вези држања Пољске уз Француску, у случају озбиљне кризе, било потпуно исправно.

За оксфордског професора музике, писца и предавача Филипа Торнтона⁴⁹ од значаја су биле народне песме и обичаји у Јужној Србији. У уобичајеном маниру ЦПБ му је обезбедио бесплатну железничку карту⁵⁰ али и пружио неопходна појашњења⁵¹ у вези локација за које се енглески професор распитивао. Следеће године оксфордски професор је тражио и добио и дозволу за снимање⁵² у Југославији. Занимљив је и случај Јована Кнежевића из Калифорније, директора пропаганде „Јужних пацифичких железница“, писца, уредника новина и активног националног радника.⁵³ Овај калифорнијски Србин

47) Архив Југославије, 38-126-272 Допис в.д. начелника Политичког одељења Министарства иностраних послова упућен Централном прес-бироу од 27. марта 1936. године, Пов. Бр. 7377/III/Раз. 24.

48) Архив Југославије, 38-126-272 Забелешка шефа Публицистичког одеља Централног прес-бироа, Предмет: Професор Оскар Јановски, од 19. маја 1936. године.

49) „Енглески научник испитује наше народне игре и песме“, Политика, Београд, бр. 10069, 06.06.1936.

50) Архив Југославије, 38-126-272 Забелешка од 4. јуна 1936. године на писму Филипа Торнтона.

51) Архив Југославије, 38-126-272 Писмо дописника ЦПБ из Скопља Јосипа Букше упућено Филипу Торнтону од 18. новембра 1936. године.

52) Архив Југославије, 38-126-272 Допис др Косте Луковића упућен Државној филмској централи од 19. маја 1937. године, Бр. 3358.

53) Архив Југославије, 38-126-272 Депеша генералног конзула Р. Јанковића упућена Политичком одељењу Министарства иностраних послова од 20. марта 1936. године, Бр. 3300.

организовао је путовање веће групе калифорнијских учитељица и професорки по земљама Европе, с тим да се, изузимајући Русију, група најдуже задржала у Југославији. Сагласно броју посетилаца и њиховом значају, овој групи поклоњена је сразмерно велика пажња. Тако су, осим Министарства иностраних послова, у координисани рад на што пријатнијем боравку ове групе у Југославији били укључени и ЦПБ, Министарство трговине и индустрије као и друштво „Путник“, свесни да ће њихов угодан боравак „значити у исто време и велику пропаганду за нашу земљу и наш туризам у Америци“.⁵⁴

Управо за време Владе Милана Стојадиновића долази до великог помака на туристичком пољу. Правилником о проглашењу туристичких места из 1936. године разна места у Краљевини Југославији класификована⁵⁵ су као туристичка, климатска и бањска места. Истовремено, на писању водича на француском језику⁵⁶ ангажован је Милош Црњански. Кроз две године престоница се могла подичити и новоотвореном Вишом угоститељском школом⁵⁷ а јавности су представљени и модерни туристички плакати Београда, дело Ђорђа Андрејевића Куна.⁵⁸ Отварање Београдског сајма 1937. године, допринело је томе да главни град Југославије посети, током одржавања првог сајма, око 200.000 посетилаца из 17 земаља света! Пролећни сајам 1938. године привукао је у престоницу око 100.000 посетилаца из 15 држава.⁵⁹

Природне лепоте највеће државе Балканског полуострва биле су привлачне и за сарадника магазина „Национална географија“ Рудолфа Балоба, који је током неколико месеци снимао „бојадисане слике“.⁶⁰ Пажњи запослених у ЦПБ није промакло ни то да је Балог истовремено био и фотограф

54) Архив Југославије, 38-126-272 Делешка начелника Консуларно-привредног одељења Министарства иностраних послова упућена Централном прес-бироу од 3. априла 1936. године, Предмет: долазак америчких туриста у Југославију, К. П. Бр. 3198-323.

55) Снежана Лазић, *Turizam u Beogradu između dva svetska rata, TIMS Acta*, Fakultet za sport i turizam, Novi Sad:, Vol. 9, No. 1, 2015., стр. 39.

56) Исто.

57) Исто.

58) Снежана Лазић, *Turizam u Beogradu između dva svetska rata, TIMS Acta*, Fakultet za sport i turizam, Novi Sad:, Vol. 9, No. 1, 2015., стр. 41

59) Исто, стр. 42

60) Архив Југославије, 38-126-272 Белешка о Рудолфу Балобу, Др. ЧН од 2

мађарског прес-бироа,⁶¹ као и његови ставови о Малој Антанти и политици зближавања Југославије и Мађарске.

Један од најистакнутијих новинара тридесетих година 20. века Рудолф Блок, познатији под псеудонимом Бруно Лесинг, такође је показао своје интересовање за Југославију. Познанство па и пријатељски однос „Марка Пола са писаћом машином“ и тада актуелног шефа ЦПБ Луковића, датирало је још од раније.⁶² Са свог првог путовања током 1936. године, Лесинг је објавио већи број опширних и изузетно позитивних чланака о Југославији, а по исцрпним сугестијама свог познаника⁶³ југословенског порекла. Сагласно репутацији али и чињеници да се процењивало да листови за које Лесинг пише имају око двадесет милиона читалаца, о доласку угледног новинара обавештени⁶⁴ су и Милан Стојадиновић, министар Двора, Министарство унутрашњих послова, па и Генералштаб. Током боравка у Зетској бановини, за славног новинара обезбеђен је чак и моторни чамац Краљевске морнарице.⁶⁵ На први поглед претеран труд исплатио се веома брзо, када су амерички читаоци у великом броју позитивно реаговали⁶⁶ на Лесингове репортаже и показали велико интересовање за Југославију.

У неговање добрих односа са представницима америчке штампе, спадало је и организовање прикладних излета. Почетком марта 1937. године у посети Југославији боравио је и један од челних људи „Тајмса“ Џон Волтер,⁶⁷ који се на Опленцу поклатио сенима краљева Александра, Петра и

октобра 1937. године.

61) Исто.

62) Архив Југославије, 38-126-272 Писмо Рудолфа блока упућено др Кости Луковићу од 22. октобра 1933. године.

63) Архив Југославије, 38-126-272 Писмо Џејмса Драгићевића упућено Бруну Лесингу од 7. септембра 1936. године.

64) Архив Југославије, 38-126-272 Допис др Косте Луковића упућен министру Двора, председнику Владе, Министарству унутрашњих послова и Главном Генералштабу од 19. јула 1937. године, Предмет: Рудолф Блок, познати амерички новинар који пише под именом Бруно Лесинг, Пов. 3755.

65) Архив Југославије, 38-126-272 Допис др Косте Луковића упућен Команди морнарице од 19. јула 1937. године, Предмет: Рудолф Блок, познати амерички новинар који пише под именом Бруно Лесинг, Пов. 3755.

66) Архив Југославије, 38-126-272 Писмо Рудолфа Блока упућено др Кости Луковићу од 30. септембра 1937. године.

67) Архив Југославије, 38-126-272 Забелешке Централног прес-бироа „Г. Џон

вожда Карађорђа. Осим тога, високи гост посетио је и конак и цркву у Тополи а након обиласка гроба Незнаног јунака на Авали, за госте је уприличен и ручак, са министром просвете као домаћином. Посету директора „Тајмса“ овековечила је и фото-служба ЦПБ.⁶⁸

Правило да новинарке интересују искључиво теме које се тичу културе, фолклора или положаја жена у друштву, успешно је демантовала сарадница „Вашингтон Поста“, задужена за Европу, Мери Незбит Хоз. Анализирајући геополитичку ситуацију у свом чланку из маја 1938. године, говорећи о Малој Антанти и Југославији, америчка новинарка је истакла и да „У овом тренутку Југославија представља њену најслабију спону, пошто се она налази у најбољем положају“.⁶⁹ Сагласно томе, закључак Централног прес-бироа био је да се о њој, као угледној новинарки, треба водити нарочито рачуна. Током боравка у Југославији, крајем 1938. године, Мери Незбит Хоз показала је интересовање за разна економска, политичка и социјална питања али је исто тако изразила и жељу да лично присуствује гласању⁷⁰ на, тада актуелним, парламентарним изборима.

Октобра исте године Југославију је посетио и Двајт Макензи, политички уредник „Асошијетед преса“, ⁷¹ у склопу обавештавања о политичким приликама у Средњој Европи након потписивања Минхенског споразума. На жељу да посети⁷² и неко село, америчком новинару је понуђен излет на Опленац. Излет је окончан посетом гробу Незнаног јунака на Авали што је Макензи, као некадашњи борац у Првом светском рату, изузетно ценио.

Волтер на Опленцу“ и „Г. Џон Волтер на Авали“ од 7. марта 1937. године.

68) Архив Југославије, 38-1-2 Извештај фото-службе ЦПБ за 1937. годину, број 16.

69) Архив Југославије, 38-126-272 Белешка Централног прес-бироа о Мери Незбит Хоз од 9. децембра 1938. године, Предмет: Мери Незбит Хоз, америчка новинарка.

70) Архив Југославије, 38-126-272 Белешка Централног прес-бироа о Мери Незбит Хоз од 10. децембра 1938. године, Предмет: Мери Незбит Хоз, америчка новинарка.

71) Архив Југославије, 38-126-272 Белешка о Двајту Макензију Секретаријата Публицистичког одсека ЦПБ од 26. октобра 1938. године, Предмет: Девиџ Макензи.

72) Исто.

Крајем изборне 1938. године, у Краљевини Југославији боравио је и париски дописник „Чикаго Трибјун“ Едмунд Тејлор. Као и остали инострани новинари, и Тејлор је од стране ЦПБ снабдевен новинским чланцима и другим материјалом.⁷³ Иако је изразио намеру да у Југославији проучава опште прилике, у свом новинском чланку „Промене граница на Балкану“⁷⁴ изнео је низ спекулација у вези територијалних уступака које би државе-победнице из Првог светског рата могле учинити према Бугарској, а на име територија које су овим државама припојене након рата. Исте године у Југославији је боравио и др Џон Зветина, професор уставног права Чикашког универзитета, „у циљу проучавања нашег старог законодавства“.⁷⁵ Како је у склопу свог путовања угледни професор требао пропутovati и државе региона, молио је ЦПБ да му се тамошњи југословенски аташеи за штампу нађу у помоћи приликом сналажења у непознатој средини.

Неколико месеци након Стојадиновићевог пада с власти, гост бироа био је и Џозеф Кенеди Млађи.⁷⁶ Тадашњи аташе амбасаде САД у Лондону, старији брат Џона и Роберта Кенедија, по многима је био виђен, у догледној будућности, као кандидат за председника Сједињених Америчких Држава.

5. ЗАКЉУЧАК

Само током 1933. године кроз главни град Краљевине Југославије пропутовало је преко три стотине иностраних новинара,⁷⁷ од којих је свега њих десет представљало америчку штампу. Евидентно је да је током мандата премијера Стојадиновића сарадња са америчким новинарима подигнута

73) Архив Југославије, 38-126-272 Белешка о Едмунду Тејлору Секретаријата Публицистичког одсека ЦПБ од 15. новембра 1938. године, Предмет: Едмунд Тејлор.

74) Архив Југославије, 38-126-272 Поверљиви извештај ЦПБ о писању америчке штампе од 3. децембра 1938. године.

75) Архив Југославије, 38-126-272 Белешка Душана Стојановића о др Џону Зветини, без датума, настала пре јула 1938. године.

76) АЈ, 38-126-272 Депеша дописника ЦПБ у Лондону упућена Централном прес-бируу од 19. маја 1939. године, Предмет: Џозеф Кенеди, син америчког амбасадора у Лондону, Бр. 88

77) Архив Југославије, 38-125-271 Списак страних новинара који су у току 1933 године пропутовали кроз Београд.

на виши ниво, првенствено захваљујући разумевању за новинарски посао али и постигнутој политичкој стабилности. Обављајући уз дужност председника Министарског савета и функцију министра иностраних послова, др Стојадиновић је добро разумео у којој мери новинари, као једни од чинилаца међународног комуницирања, имају заслуга у стварању целокупне представе о некој држави, њеним институцијама и становништву у својим матичним државама. Придобијено јавно мњење у многоме је олакшавало посао вођења спољне политике, делујући као вид припреме јавности за геополитичке промене до којих ће доћи.

Осим новинара, за Централни прес-биро интересантне су биле и све особе које би на било који начин могле допринети пропагандним напорима Краљевине Југославије. Љубазан третман, предусретљивост и чињење услуга представљали су одличан залог за афирмативно извештавање америчких новинара. Иако свакако нису били једини инострани новинари који су вођени на излете пут Опленца и споменика Незнаном јунаку на Авали, чини се да су у случају америчких новинара они имали посебну тежину. Шеф државе посвећен борби за ослобођење и уједињење нације, који је погинуо зарад идеала, чинио је веома погодно тле за паралелу у биографијама Абрахама Линколна и краља Александра, како је то неколико година раније истакао Никола Тесла.⁷⁸ С друге стране, споменик Незнаном јунаку подсетио би америчке новинаре на савезништво Југословена и Американаца у Првом светском рату. У спољнополитичком и геополитичком смислу, највећи број америчких новинара били су присталице политике Краљевине Југославије и поборници Мале Антанте. Један од разлога за ово је свакако и предана делатност Централног прес-бироа, који је у организационом смислу био веома разгранат, добро организован и искусно вођен.

По неписаном српском правилу, признање за визију Милана Стојадиновића, делотворан рад Косте Луковића и врло добру организацију Централног прес-бироа изгубила се у вихору наредног рата, али може послужити као добар пример и данас, нарочито ако се узме у обзир став државе деве-

78) *Tribute to king Alexander*, лист New York Times, New York од 21. октобра 1934. године.

десетих према страном извештавању о тадашњим државама и политичком врху.

Литература

Драговић Вук, *Српска штампа између два рата*, Српска академија наука, Београд, 1956.

Лазивић Снежана, *Туризам у Београду између два светска рата*, ТИМС Акта, Факултет за спорт и туризам, Нови Сад, Vol. 9, No. 1, 2015.

Стојадиновић Милан, *Ни рат ни пакт – Југославија између два рата*, El Economista, Буенос Аирес, 1963.

Шлегел Јосип, *Biografija Tonija Schlegela*, Државни архив Загреб, Загреб, рукопис Р-169, 1962.

Архив Југославије за период 1929-1938.

Збирка Милана Стојадиновића (37).

Фонд Централног пресбирора Претседништва министарског савета (38).

Време, Београд, 1934.

New York Times, New York, 1934.

Политика, Београд, 1936.

Српски дневник - Serbian Daily, New York, 1926.

The Washington Post, Washington, 1934.

**Nenad Peric
Nemanja Jankovic**

THE STRIPES AND EAGLES – FUNCTIONING OF THE CENTRAL PRESS BUREAU AND COOPERATION WITH AMERICAN JOURNALISTS IN THE KINGDOM OF YUGOSLAVIA

Resume

In this paper there are presented organization and functioning of the Central Press Bureau of the Kingdom of Yugoslavia and

its cooperation with American journalists, correspondents and other persons whom the state, government and the Bureau had considered to be useful for accomplishment of their propagandist and political objectives at that time. In the paper there is also presented a review of improved cooperation between the Central Press Bureau and representatives of the American press during the government of Milan Stojadinovic. Also there is presented one previously unknown detail regarding the visit of Joseph Kennedy Junior to the Kingdom of Yugoslavia and the Central Press Bureau. This visit, in addition to the visit of the United States Army Chief of Staff general Daglas Mac Arthur, showed a relatively high level of mutual respect of these two geographically distant states with different political systems at that time. In these events the Central Press Bureau held one of the key roles. The Central Press Bureau, with its capacity for good planning and reorganization and synchronization with the needs of the state and modern technical achievements of that time, was a respectable informative-propagandist organization of high efficiency at the level of the most developed states of that time.

Keywords: Central Press Bureau, American journalists, Milan Stojadinovic, Kosta Lukovic, geopolitics, international communication.

* Овај рад је примљен 14. октобра 2018. године, а прихваћен за штампу на сас-танку Редакције 23. новембра 2018. године.